

Ar jėzuitai regi vizijas? Musninkų šv. Ignaco Lojolos paveikslas

Sigita Maslauskaitė-Mažylienė

Bažnytinio paveldo muziejus

Šv. Mykolo g. 9, LT-01124 Vilnius

Vilniaus dailės akademija

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

sigita.maslauskaite@vda.lt

———— Baroko menas kaip jėzuitiško dvasingumo raiška, barokinė vizijų ir ekstazių ikonografija aptariamai remiantis istoriografinė perspektyva, šv. Ignaco Lojolos portreto geneze ir Musninkų bažnyčios šv. Ignaco Lojolos paveikslo ikonografija. Žymiausias šv. Ignaco Lojolos kūrinys *Dvasinės pratybos* (1535–1548) darė įtaką architektūrai ir menui, tačiau toji įtaka nebuvo vienareikšmiška. Musninkų šv. Ignaco Lojolos paveikslas siejasi su kanonizaciniu šventojo raižiniu, matomas sekimas „tikruoju“ romietiškuoju portretu, išvelgiami *Piligrimo pasakojimo* La Stortos vizijos atributai. Paveikslas anksčiau netyrinėtas, patyręs pertapymų, visgi liudija kūrinio originalumą, praskleidžia užsakovo kun. Juozapo Šimkūno ir to laiko politinį istorinį kontekstą, parodo pastangas įdiegti šv. Ignaco Lojolos gerbimą XIX–XX a. sandūroje Musninkų parapijoje.

Reikšminiai žodžiai: šv. Ignacas Lojola, Musninkų bažnyčia, vizija, portretas, La Storta, jėzuitai.

Skiriu savo mokytojui Heinrichui Pfeifferiui, SJ (1939–2021)

Vizija – tai nekūniškos arba kūniškos substancijos atvaizdas tikrame kūne, gyvenime arba po gyvenimo, kuris pasirodo mūsų dvasioje, mūsų vaizduotėje arba prieš mūsų akis nenatūraliu būdu.¹

Tarptautiniame kontekste jėzuitiškojo dvasingumo studijų yra itin gausu, tema tyrinėta įvairiais aspektais. Šio amžiaus pradžioje buvo minimi jėzuitų istorijos Rytų Europoje, taip pat ir Lietuvoje jubiliejai, vyko konferencijos, parodos, moksliniai tyrimai². Apskritai susidomėjimas baroko epocha nemažta, nemenksta ir išvalgų apie jėzuitų vaidmenį šioje epochoje spektras: istorinių figūrų, dvasininkų ir menininkų (pavyzdžiui, Federico Borromeo, Andrea Pozzo) jubiliejiniai metai įkvėpė ne vieną grandiozinę parodą, konferenciją, leidinį³. Naujos literatūros bloke įsiterpia meno istoriškai naudingi tyrimai ir klausimai, meno kalba įsilieja į istorinių ar teologinių tyrimų lauką.

Verta prisiminti, kad XX a. pradžioje Walteris Weibelis baroko menui prisegė sinonimą „jėzuitiškas stilius“⁴. Prie baroko kaip jėzuitiškojo stiliaus sampratos ypač prisidėjo Emilis Mâleis⁵. Tačiau maždaug nuo XX a. vidurio baroko tyrinėtojai pasidalijo į dvi mokyklas: matantys jį kaip jėzuitiškojo pamaldumo ir misijų rezultata, ir priešingai, teigiantys, kad apibūdinimas „jėzuitiškas“ baroko menui netinkamas, neadekvatus. Pavyzdžiui, Rudolfas Wittkoweris pastebi, kad 1951 m. savo knygoje apie jėzuitų stilių istorikas Carlo Galasi Paluzzi artikuliuotai paklausė: „Ar egzistuoja

1 Agostino Ceccaroni, „Apparizione“, in *Dizionario Ecclesiastico illustrato* (Milano: Antonio Vallardi, 1898), 195.

2 2008 m. Lietuvos nacionaliniame muziejuje surengta tarptautinė konferencija „Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas“, 2008 m. įvyko paroda, 2012 m. išleistas to paties pavadinimo leidinys, sudarytoja Neringa Markauskaitė. 2006 m. Čekijoje švestas jėzuitų istorijos jubiliejus; *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, ed. Petronilla Cemus in cooperatione cum Richard Cemus SJ, t. 1 ir t. 2 (Praha: Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2010).

3 *Mirabili disinganni. Andrea Pozzo (Trento 1642–Vienna 1709). Pittore e architetto gesuita*, a cura di Richard Bösel, Lydia Salviucci Insolera (Roma: Istituto Nazionale per la Grafica, 2010).

4 Walter Weibel, *Jesuitismus und Barokskulptur in Rom* (Strassburg: Heitz & Mundel, 1909).

5 Émile Mâle, *l'Art religieux après le Concile de Trente, étude sur l'iconographie de la fin du XVIe, du XVIIe et du XVIIIe siècles en Italie, en France, en Espagne et en Flandre* (Paris: A. Colin, 1932). Vėlesni šios knygos leidimai įvairiomis kalbomis taip pat prisidėjo prie termino „jėzuitiškas stilius“ įtvirtinimo.

meninis stilius, kuriam galima būtų suteikti jėzuitiškojo vardą?⁶, tačiau ir iki Paluzzio žymusis meno istorikas Josephas Braunas, tyrinėdamas Jėzaus Draugijos bažnyčių architektūrą Belgijoje, Vokietijoje, Ispanijoje, „sugriovė jėzuitiškojo stiliaus“ mitą⁷. Vis dėlto 1969 m. Niujorke vykusio konferencija ir po trejų metų išleista knyga būtų tas istoriografijos taškas, nuo kurio prasideda conceptualaus pobūdžio klausimai: kokius turime liudijimus, kaip jėzuitai suprato meną XVII amžiuje? Ar Jėzaus Draugija turėjo galių realizuoti savąjį suvokimą?⁸ Jėzuitiškojo meno istorija pradėta skirstyti į etapus: ankstyvąjį, arba asketiškąjį, dar vadinamą potridentiniu, ir vėlyvąjį, puošnųjį, prasidėjusį po vienuoliktojo ordino generolo Giano Paolo Olivos (nuo 1664 iki 1681) atėjimo į valdžią⁹. Nemažai tyrinėtojų, tarp jų ir mano mokytojai menotyrininkai Heinrichas Pfeifferis SJ ir Lydia Salviucci, palaikė jėzuitiškojo meno kaip jėzuitiškojo dvasingumo raiškos idėją, pabrėždami, kad šv. Ignacas teigiamai vertino atvaizdų naudojimą ir didaktiką: „[Turime] girti bažnyčių pastatus ir jų puošybą; taip pat paveikslus reikia gerbti dėl to, ką jie vaizduoja“ (360)¹⁰.

Lietuvos istorikas išėivijoje Paulius Rabikauskas SJ jėzuitų istoriją tyrinėjo ir atradimus publikavo jau XX a. viduryje, tačiau jo interesų sritis nebuvo ikonografija, ji atsirasdavo tik kaip šaltinio pavyzdys arba istorijos iliustracija, pavyzdžiui, šv. Kazimiero kulto istorijos atveju¹¹. Lietuvių kalba jėzuitų vizualinį palikimą literatūroje tyrinėjo Ona Daukšienė, Živilė Nedzinskaitė, Eugenija Ulčinitė, literatūroje ir mene Jolita Liškevičienė,

6 Carlo Galassi Paluzzi, *Storia segreta dello stile dei Gesuiti* (Roma: F. Mondini, 1951).

7 1907–1912 m. Josepho Brauno tyrimai: Rudolf Wittkower, „Il contributo gesuita alle arti“, in *Architettura e arte dei gesuiti*, traduzioni Massimo Parizzi (Milano: Mondadori electa, 2003), 9.

8 Rudolf Wittkower ir Irma B. Jaffe, *Baroque Art: The Jesuit Contribution* (Fordham University Press, 1972). Straipsnyje naudojuosi itališku vertimu: Irma B. Jaffe, Rudolf Wittkower, James S. Ackerman, Howard Hibbard, Francis Haskell, René Taylor, Per Bjurström ir Thomas Culley, *Architettura e arte dei gesuiti*, traduzioni Massimo Parizzi (Milano: Mondadori electa, 2003).

9 Francis Haskell, „Il ruolo dei mecenati: mutamenti nel gusto barocco“, in Irma B. Jaffe et al., *Architettura e arte dei gesuiti*, traduzioni Massimo Parizzi (Milano: Mondadori electa, 2003), 102.

10 Naudojama įprastinė, visiems vertimams ir leidimams bendra Ignaco Lojolos *Dvasinių pratybų* ir *Autobiografijos* pastraipų numeracija. Esama skirtingų lietuviškų leidimų. Čia cituojamas Liongino Virbalo SJ *Dvasinių pratybų vertimas: Ignacas Lojola. Piligrimo pasakojimas. Dvasinės pratybos*, vertimas iš ispanų kalbos, įvadas, paaiškinimai Liongino Virbalo, SJ. (Vilnius: Lietuvos jėzuitų provincija, 2020). Lydia Salviucci Insolera, „Le illustrazioni per gli esercizi spirituali intorno al 1600“, in *Archivum Historicum Societatis Iesu* 60 (1991), 162. Heirich Pfeiffer, S.J., „The Iconography of the Society of Jesus“, in *The Jesuits and the Arts (1540–1772)*, edited by John W. O’Malley, S.J. and Gauvin Alexander Bailey (Philadelphia: Saint Joseph’s university press, 2005), 201–228.

11 Pauliaus Rabikausko bibliografija šv. Kazimiero tema: Sigita Maslauskaitė, *Šv. Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.* (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010), 284.

Tojana Račiūnaitė¹². Šiandien žymiausias Lietuvos jėzuitų istorikas Liudas Jovaiša, šį kelią pradėjęs kaip Pauliaus Rabikausko *Krikščioniškosios Lietuvos* (2002) sudarytojas, nuosekliai gilinasi į jėzuitų istoriją Lietuvoje, šaltinių tyrimus, jų pristatymą, administruoja „Lietuvos jėzuitų istorijos“ feisbuko paskyrą, o meno pavyzdžius neretai pasitelkia kaip jėzuitų istorijos vaizdus. Konkrečiai apie jėzuitų šventųjų vaizdavimą Lietuvos mene pirmoji prakalbo Neringa Markauskaitė disertacijoje apie Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčią aptardama jos interjero ikonografinę programą, o vėliau rengė medžiagą parodai bei straipsniui apie jėzuitų šventuosius Lietuvoje¹³. Šio teksto autorė, remdamasi šv. Ignaco Lojolos *Dvasinėmis pratybomis*, gilinasi į religinio atvaizdo ambivalentiškumą¹⁴, problematiką gvildeno ir menotyros lauke¹⁵. Eleonora Buožytė ir Dovilė Čitavičiūtė tyrinėja jėzuitų dvasinio ugdymo ir atvaizdo kaip maldos įrankio, meditacijos objekto reikšmes, pagrindinį dėmesį sutelkdamos į spausdintą tekstą ir grafinį vaizdą¹⁶.

Taigi jėzuitiškojo meno tyrimų laukas yra išskendtas, tačiau Jėzaus Draugijos ikūrėjo šv. Ignaco Lojolos (1491–1556) atvaizdas Lietuvoje plačiau aptartas nebuvo. Matau keletą priežasčių, kodėl šis atvaizdas nesu-
domino tyrėjų:

1. Dėl istorinių priežasčių jėzuitiškosios ikonografijos palikimas Lietuvoje yra itin kuklus: bažnyčiose ir muziejų rinkiniuose šv. Ignaco atvaizdų yra nedaug, o išlikusiųjų ikonografija meniniu požiūriu nėra ypatinga¹⁷.

¹² Siekiant neperkrauti išnašų, įvardytų autorių jėzuitiški tyrimai bendrąja prasme čia nesurašomi. Šv. Ignaco Lojolos atvaizdo istorijai svarbus Tojanos Račiūnaitės tekstas „Švč. Mergelės Marijos Snieginės su adorantais paveikslas“, in „Meninis Vilnius: įtakos ir įvaizdžiai“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 57 (2010): 21–42.

¹³ Neringa Markauskaitė, „Lietuvos jėzuitų provincijos statybinė veikla: Vilniaus profesų namų Šv. Kazimiero bažnyčia XVII–XVIII amžiais“ (daktaro disertacija, 2004, rankraštis), 78–93; Neringa Markauskaitė, „Šventųjų jėzuitų paveikslai Lietuvos muziejuose“, in *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarytoja Neringa Markauskaitė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012), 89–103.

¹⁴ Sigita Maslauskaitė, „Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose“, in *Sekuliarizacija ir dabarties kultūra*, sudarytoja Rita Šerpytytė (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013), 373–414.

¹⁵ Sigita Maslauskaitė, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“, in *Vaizdų tekstai – tekstų vaizdai*, sudarytojos Lina Balaišytė, Erika Grigoravičienė (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016), 12–51.

¹⁶ Eleonora Buožytė, „Kaip atvaizduoti (ne)matoma? Vaizdas ankstyvuosiuose jėzuitų spaudiniuose“, *Naujasis Židinys-Aidas*, nr. 7 (2018): 31–37; Dovilė Čitavičiūtė, „Jėzuitų dvasinio ugdymo metodai Mikalojaus Lancijaus *Meditacijose*“, in *Senoji Lietuvos kultūra*, kn. 44 (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017), 178–198.

¹⁷ Neringa Markauskaitė, „Šventųjų jėzuitų paveikslai“, 90; Liudas Jovaiša, „Jėzaus Draugija“, in *Dangaus miestas. Vilniaus vienuolynų palikimas Bažnytinio paveldo muziejuje*, sudarytoja Dalia Vasilūnienė (Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2020), 104–105.

2. Jėzuitiškos misijos Vidurio ir Rytų Europoje prasidėdavo nuo vietinio šventojo, dažniausiai to krašto ar valstybės globėjo kulto propagavimo, o pagrindiniai vienuolijos globėjai šv. Ignacas Lojola, šv. Pranciškus Ksaveras atsidurdavo antrame plane. Suprantama, sekimas Draugijos įkūrėjo pavyzdžiu ir mokymu buvo ir yra jėzuitų savastis. Bet sakydami, kad jėzuitai atvykę į misijų kraštus „perima“ ir aktualizuoja vietos bendruomenei svarbius šventuosius, tyrinėtojai turi omenyje tų misijų inkultūrizacijos specifika, t. y. gebėjimą skelbti Evangeliją konkrečioje visuomenėje, priimant visus jos savitumus¹⁸. Pavyzdžiui, Lietuvoje jėzuitai labiau rūpinosi šv. Kazimiero negu šv. Ignaco atvaizdų gamyba ir sklaida¹⁹.

3. Lietuvoje jėzuitai nespausdino iliustruotų *Dvasinių pratybų* ir tai galėjo prisidėti prie ignaciškosios ikonografijos skurdumo²⁰. Nes būtent *Dvasinių pratybų* tekstas ir ražiniai tapo daugelio menininkų įkvėpimu, o žymiausias jų būtų Peteris Paulas Rubensas.

„Kad iš to vaizdo gautume kokios nors naudos“

„Ar jėzuitai regi vizijas?“ – šis klausimas pradėjo kirbėti praėjusio amžiaus pabaigoje studijuojant Romos Grigaliaus universitete. Prof. Heinrichas Pfeifferis paskaitose kartodavo, kad baroko stiliaus pagrindinis principas yra ekstazė ir kad iš esmės [baroko] menas nori ne tik perteikti matomą pasaulį, o architektūra ne vien tik kurti patalpų struktūras. Šis menas trokšta nematomą padaryti matomu naujomis formomis ir architektūrinę patalpą sujungti su nematomu Danguaus pasauliu. Pasak Pfeifferio:

Bažnyčiai priklauso ne tik Žemėje gyvenantys tikintieji, bet ir šventieji, ir angelai, kurie Danguje yra susijungę su Bažnyčios Galva, su iš mirties prisikėlusiu Kristumi, ir taip pat sielos, esančios Skaistytkloje, kurios po mirties dar turi apsisvalyti, kad galėtų gyventi Dievo artume. Ir būtent Jėzaus Draugija stengėsi perteikti

¹⁸ Dėl gebėjimo prisitaikyti prie konkretaus krašto ir net miesto specifikos jėzuitai pavadinti „chameleonais“; Alain Mérot, „Le contexte religieux: la Contre-Réforme et les jésuites“, in *Généalogies du baroque* (Paris: Éditions Gallimard, 2007), 74.

¹⁹ Maslauskaitė, *Šv. Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, 102–108.

²⁰ 1576 m. Vilniuje pradėjo veikti jėzuitų spaustuvė, tačiau, cituodama Daivą Narbutienę, Eleonora Buožytė pažymi, kad „kalbant apie atvaizdus LDK jėzuitų spaudiniuose, svarbu įvertinti spaustuvių būklę. XVI a. pabaigoje į Vilnių perkėlus Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio spaustuvę, leidyba, žinoma, suaktyvėjo, tačiau „LDK lotyniškųjų knygų repertuaro apimtį ir dinamiką sąlygojo politinė, ekonominė valstybės būklė“, „materialinė-techninė LDK poligrafijos padėtis“. Tad knygų apipavidalinimui buvo skiriama mažiau dėmesio nei turiniui, nes tam reikėjo lėšų, kurių tuo metu stipriai trūko.“; Buožytė, „Kaip atvaizduoti (ne)matoma?“, 36, išnaša 41.

tikintiesiems šį universalų suvokimą ir tam pasitelkė vaizduojamąjį meną ir bažnyčių architektūrą.²¹

Tačiau jėzuitiškas racionalus pragmatiškumas nederėjo prie egzaltuotos, atsivėrusių dangų ir apalpusių žmogų pristatančios vizijų ikonografijos. Be to, ir žymiausias šv. Ignaco Lojolos kūrinys, padaręs įtaką architektūrai ir vaizduojamajam menui, – *Dvasinės pratybos* (1535–1548)²² tyrinėtojų yra vertinamos ne kaip vizijas žadinantis eleksyras, nes vienas iš esminių metodų, įvardytas kaip „sudėstymas regint vieta“, anaipol nereiškia dvasinių pagavų katalizatoriaus²³.

Šv. Ignaco suformuluotas pagrindinis tikslas – „vykdyti Dievo valią“ ir iš to sielai „turėti naudos“ – matyti ir dvasinių pagavų temoje. *Dvasinėse pratybose* žodis „nauda“ paminimas 31 kartą. Medituojuojant ir kontempliuojant išganymo slėpinius ir su jais susijusias aplinkybes, patariama „iš tų vaizdų gauti kokios nors naudos“ (122). Pavyzdžiui, kontempliuojant „Matyti Mergelę Mariją ir angelą, kuris ją sveikina, ir įsigilinti, kad iš to vaizdo gautume kokios nors naudos“ (106). Šis ignaciškas naudos principas išryškinamas pirmoje *Dvasinių pratybų* pastraipoje, jis remiasi krikščioniškuoju tikslu: rasti Dievo valią „taip tvarkant savo gyvenimą, kad būtų naudinga sielos išganymui“ (1).

Tačiau yra manančių, kaip, pavyzdžiui, čia cituojamas jėzuitas Pfeifferis, kad šv. Ignaco Lojolos *Dvasinės pratybas* galima apibūdinti ir „kaip nuolat kontroliuojamą instrukciją ekstazei patirti“²⁴. Nes pratybų esmė yra troškimas pagal griežtą ir apgalvotą sistemą taip išlavinti visus žmogiškuosius gebėjimus, kad žmogus taptų su Dievu susietu įrankiu, „kuris daugiau negali būti demonų nuviliotas iš kelio, kuriame jis formuoja savo gyvenimą pagal Dievo valią“²⁵ ir, kad „ekstazės principas tai žmogiškoji patirtis, per kurią tikinčiajam dieviškasis pasaulis tampa tikru ir pažįstamu.“²⁶

21 Heinrich Pfeiffer, „In welchem Sinne kann man von einem Jesuitstil sprechen?“, in *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, ed. Petronilla Cemus in cooperatione cum Richard Cemus SJ, t. 2 (Praha: Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2010), 1183.

22 Plačiau: Lionginas Virbalas, „Įvadas į Dvasines pratybas“, in *Ignacas Lojola. Autobiografija. Dvasinės pratybos* (Vilnius: Aidai), 77–80; Maslauskaitė, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas“.

23 Plačiau klausimas nagrinėtas: Maslauskaitė, „Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose“, 378–409.

24 Pfeiffer, „In welchem Sinne kann man von einem Jesuitstil sprechen?“, 1183.

25 Ibid.

26 Ibid.

Dvasinėse pratybose svarbus elementas yra žmogaus vaizduotės galia ir mokėjimas aplikuoti penkis pojūčius, norint pasiekti kontempliacijos objektą. Nuo *ratio componendi locos* iki *applicatio sensuum* yra vienas mažas žingsnis: tarp įsivaizdavimo ir *applicatio sensuum* šv. Ignacas įterpia atliekantįjį pratybas, tokiu būdu žmogaus vaizduotė tampa svarbiu veiksmu, preliudija į pirmąją meditacijos pakopą. Šiame etape atliekantysis pratybas turi „sukomponuoti vietą“, save įsivaizduodamas keliuose, peizažuose, Jeruzalės ar Betliejaus namuose (91). Tačiau išpėjama, kad pratybos netaptų vien tik vaizduotės ar lakios fantazijos gebėjimų aplikavimu. Šis rūpestis aiškiai parodytas Juano Alonso de Polanco (1517–1576) *Dvasinių pratybų vadove*:

Penktą pratimą, kuris skirtas juslių pritaikymui, galima suprasti ir įsivaizduojamų juslių prasme (ir tai atitinka meditaciją mažesnėmis pastangomis, kurį šios Pratybos skatina labiausiai), ir aukštesnio proto arba minčių juslių prasme – tai pažengusiems ir įgudusiems kontempliatyviame gyvenime pritinka labiau. Taikant pirmąjį būdą nesunku vaizduotėje įsivaizduojama rega pamatyti asmenis jų aplinkoje ir klausia išgirsti žodžius, kuriuos kalba, ar galėtų jiems pritinkamai kalbėti. Kas dėl lytėjimo, tai esama šiek tiek sunkumo, kuomet įsivaizduojame save bučiuojančius kojas ten, kur buvo Kristaus pėdos ar drabužiai. Tačiau jei įsivaizduojame ką nors karštai bučiuojantys, vaizduotė tebūna sujungta su pagarbumu, lyg būtų bučiuojamos Kristaus, mūsų tikrojo ir aukščiausiojo kunigo (kurio vikaras yra Petras bei jo įpėdiniai ir kuriems tarsi užimantiems Kristaus vietą bučiuojame kojas) pėdos arba rankos, tarsi mūsų aukščiausiojo ir tikrojo tėvo, karaliaus ir Viešpaties, taip kaip yra įprasta sūnums ir pavaldiniams bučiuoti tėvų, karalių ir valdovų rankas. Kas dėl kvapo ir skonio, tai reikia virš vaizduotės pakilti į protą ir apmąstyti kvapnumą tarsi nebuvimą, o skonį – lyg Dievo dovanų buvimą šventoje sieloje ir mūsų stiprinimą savo gardumu. Ir kvapų bei skonių įsivaizdavimas, kurį sukelia kūno uoslė ir skonis, veda į šių vidinio proto juslių praktikavimą tokio pobūdžio meditacijose.²⁷

Matome, kad išryškinama skirtis tarp įsivaizdavimo ir penkių juslių aplikavimo, kas iš tiesų reikštų, kad nuo vaizduotės perėjus prie juslių aplikavimo, išorinis pasaulis užgęsta, o jo vietą užima nauja niekada

27 Citata iš: Salviucci Insolera, „Le illustrazioni per gli esercizi spirituali intorno al 1600“, 165. Iš lotynų kalbos vertė Virginija Dičiūtė.

anksčiau neišgyventa patirtis. Šis perėjimas, kaip rašo tėvas Polanco, yra toks sudėtingas, kad retas kuris, atliekantis dvasines pratybas, sugeba atliktį šią slinkti²⁸. Tad ilgą laiką „juslių aplikavimo“ patirtis buvo klaidingai identifikuojama kaip žmogaus fantazijos sudėstyti vaizdai. Iš tiesų kalbama apie pastangą naudotis išorinėmis juslėmis nesiremiant į jokių realų objektą, priešingai, susikoncentruojant tik į medituojamą temą. Kitaip tariant, tai ir būtų „kontroliuojama instrukcija ekstazei patirti“, kai sutramdžius vaizduotę yra lavinamos maldos technikos ir sekant vadovu atsiskleidžia gebėjimai, reikalingi ne tik meditacijų, bet ir menų praktikai.

Pirmoji įžanga – sudėstymas regint vieta. Čia reikia pažymėti, kad regimų dalykų kontempliacijoje ar meditacijoje, pavyzdžiui, kai kontempliuojame mūsų Viešpatį Kristų, kuris yra regimas, „sudėstymas“ reiškia vaizduotės akimis matyti materialią vietą, kurioje yra mano kontempliuojamas dalykas. Sakau „materiali vieta“, pavyzdžiui, šventykla ar kalnas, kur būna Jėzus Kristus ar Mergelė Marija, priklausomai nuo to, ką noriu kontempliuoti. Kai dalykai neregimi, kaip šiuo atveju nuodėmės, „sudėstymas“ bus vaizduotės akimis matyti ir svarstyti, kad mano siela įkalinta šiame gendančiame kūne ir visa sudėtinė būtis tarsi ištremta į šį slėnį tarp bjaurių gyvūnų. Sakau „sudėtinė būtis“, t. y. sudėta iš sielos ir kūno (47).

Ši ištrauka aiškiai parodo, kokius dalykus šventasis laiko regimais ir kokius neregimais, ir tuo pačiu atsiskleidžia būtinybė vaizduotės pastangomis išgyventi šias dvi kontempliacijos patirtis. Kita vertus, norint iliustruoti konkrečiais atvaizdais šias patirtis, atsiremiamą į ikonografinio pobūdžio problematiką. O dėl pastangų iliustruoti „regimus dalykus“, tiksliau Jėzaus ir Marijos gyvenimo epizodus, galima buvo remtis nuo seno egzistuojančiais ikonografiniais ciklais, publikuotais taip pat ir leidiniuose. Nuo viduramžių išryškėjo tikinčiųjų poreikis tikintiesiems pasakoti krikščioniškąją istoriją, ypač Jėzaus gyvenimą, remiantis atvaizdais, vieni ryškiausių šių pastangų (tradicijos) pavyzdžių – Vargšų biblija (lot. *Biblia pauperum*), Tomo Kempiečio *Kristaus sekimas*, Liudviko Saksoniečio *Vita Christi*. Visi šie kūriniai buvo iliustruoti miniatiūromis, vėliau ksilografija ir vario raižiniais. Jėzuitų tradicija byloja, kad šv. Ignacas pasiūlė Jeronimui Nadaliui

sukurti atvaizdų ciklą su aiškinamaisiais tekstais kiekvienai metų sekmdienų evangelijai²⁹. Ši knyga buvo laikoma atvaizdais iliustruotų Kristaus gyvenimo scenų meditacijų apoteoze, o iš tiesų iliustracijomis buvo siekiama palengvinti medituojančiojo pastangas, padėti kopti maldos keliu³⁰.

Baroko menui teko išrasti formą, kuri per matomus pavidalus perteiktų paprastam tikinčiajam tiesiogiai neprieinamą Dangaus patirtį ir sukurtų tokias architektūrines formas, kuriose savo vietą rastų angelai ir šventieji, pavaizduoti matomos ekstazės būsenos. Ir visa tai turi vykti dinamiškoje sąveikoje tarp matomo Dangaus viršuje ir Žemės apačioje. Dangus įsiveržia į Žemę, tikintis, kad per estetinį pojūtį tikintysis bus perkeltas iš šios Žemės į Dangų³¹. Tik kažin ar šv. Ignacas Lojola šiame estetiniame pojūtyje būtų radęs naudą.

Šv. Ignaco Lojolos ikonografijos akcentai

Ignacas Lojola (1491–1556) gyveno didžiulių permainų laikais, kupiniais reformų, atradimų, intensyvios veiklos. Tačiau, nepaisydamas tyrančių naujovių ir istorinių iššūkių, jėzuitų įkūrėjas jau pirmiesiems krikščionims skelbė žinomą tiesą: „Žmogus sukurtas šlovinti, garbinti ir tarnauti Dievui, mūsų Viešpačiui, ir per tai išgelbėti savo sielą; kiti dalykai žemėje sukurti dėl žmogaus, kad jam padėtų siekti tikslo, dėl kurio jis sukurtas“ (23). Šio „šlovinimo, garbinimo ir tarnavimo“ būdai Ignaco mokyme remiasi XV a. pradžioje pražyduosiu „naujuoju dvasingumu“, kurį praktikuoti pradėjo įvairūs vienuolynai ir konventai, o toną jam davė benediktinai ir pranciškonai³².

Pirmasis į Lietuvą atvykęs jėzuitas buvo šv. Ignaco bendražygis ispanas Alfonsas Salmeronas: 1555 m., dar esant gyvam Ignacui, jis lankėsi Vilniuje³³. 1569 m. Lietuvos sostinėje apsigyveno pirmoji keturių jėzuitų bendruomenė ir tais pačiais metais pradedami minėti stebuklai, vykstantys prie vieno šv. Ignaco portreto Sienoje³⁴. 1570 m. įsteigta Vilniaus jėzuitų

29 Ibid., 166, išnaša 16.

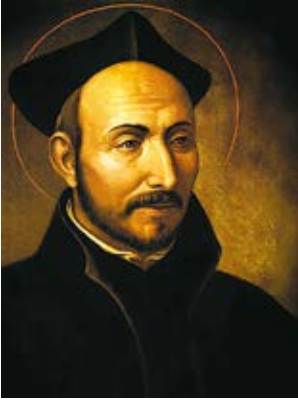
30 Prasideda atvaizdo kaip maldos įrankio istorija. Plačiau: Maslauskaitė, „Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose“, 397–398.

31 Pfeiffer, „In welchem Sinne kann man von einem Jesuitstil sprechen?“, 1183.

32 Plačiau: Maslauskaitė, „Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose“, 396–398.

33 *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarytojas Vytautas Ališauskas (Vilnius: Aidai, 2006), 188.

34 Riccardo Garsía Villoslada, „Ignazio di Loyola della Compania di Gesù, santo“, in *Bibliotheca Sanctorum* (Roma: Istituto Giovanni XXIII della Pontificia università Lateranense, Città nuova editrice, 1966), 698.

1.
Jacopino del Conte, *Šv. Ignacas Lojola*, 1556, drobė,
aliejus. Jėzaus Draugijos kurtija, Roma

Jacopino del Conte, *St Ignatius of Loyola*, 1556,
oil on canvas, Curia of the Society of Jesus, Rome

kolegija, 1576 m. Vilniuje pradėjo veikti jėzuitų spaustuvė³⁵. 1600 m. kardinolas Cesare Baronio patvirtino šventojo gerbimą Romoje, po devynerių metų popiežiaus Pauliaus V breve *In Sede principis* jį beatifikavo (1609). 1604 m. Vilniuje pradėti statyti profesų namai ir Šv. Kazimiero bažnyčia. Ir tik 1622 m. kovo 12 d. Romoje vyko šv. Ignaco Lojolos, šv. Pranciškaus Ksavero, šv. Teresės Avilietės, šv. Pilypo Nėrio ir šv. Izidoriaus kanonizacijos iškilmės³⁶. Šių iškilmių raizinyje *Theatrum in Ecclesia S. Petri in Vaticano*, skirtame pristatyti visus penkis jų herojus, šv. Ignacas Lojola vaizduojamas vienoje „rubrikoje“ kartu su šv. Pranciškumi Ksaveru, abu kunigiškais rūbais, su keliautojų apsiaustais, šv. Ignacas laiko regulų knygą, o šv. Pranciškus – praskleidęs sutaną tarsi rodydamas širdį, abu žvelgia į jų tarpe šviečiantį IHS su Kristaus kančios instrumentais.

Šventųjų atvaizdų istorijoje įprasta matyti, kaip kanonizacijos įvykis tampa slenkščiu, nuo kurio prasideda vaizduojamosios tradicijos kelias. Tačiau šv. Ignaco Lojolos atvaizdo istorija prasideda jo mirties dieną: pirmąjį Jėzaus Draugijos ikūrėjo portretą Romos jėzuitai užsakė 1556 m. liepos 31 d. Jacopinui del Conti (1510–1598) [1 il.]. Nedidelis atvaizdas buvo nutapytas žiūrint į mirusiojo pomirtinę kaukę, nuimtą jo mirties dieną. Aureolė buvo nutapyta 1622 m., iškart po kanonizacijos³⁷. Portretas vaizduoja aštrių bruožų vyrą, plačia kakta, siaura kumpa nosimi, įdubusiais skruostais – tai mirusio žmogaus atvaizdas.

³⁵ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, 191.

³⁶ Kanonizacijos procesas ir vienalaikiai dokumentai kulto klausimu: MHSI, Scripta de s. Ignatio, II, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.32101067262574&view=2up&seq=124>.

³⁷ Pfeiffer, „The Iconography of the Society of Jesus“, 206. Šv. Ignaco Lojolos yra trys pomirtinės kaukės iš gipso ir iš vaško, saugomos Romos Jėzuitų archyve.

Pažymėtina, kad XVI amžiaus *Santi moderni* beveik visi turi pomirtines kaukes, kurių nuliejimu uoliai rūpindavosi bendruomenių nariai, trokštantys išsaugoti kuo realistiškesnius ir autentiškesnius įkūrėjų portretus, tačiau vėliau su liūdesiu konstatuojantys, kad šventųjų portretai, nutapyti žiūrint į šias kaukes, neperteikia tikrųjų veido bruožų, juos iškreipia mirtis. Šv. Ignaco Lojolos atveju trys po jo sekę jėzuitų vyresnieji taip pat nebuvo itin patenkinti atvaizduotu jų asmeniškai pažinoto įkūrėjo portretu, vis dėlto del Contés atvaizdas tapo dažniausiai kopijuojamu pirmavaizdžiu šv. Ignaco Lojolos portreto istorijoje. Antrąjį, mažiau griežtą, gyvesnį, šv. Ignaco veidą 1585 m. nutapė Pilypo II dvaro menininkas Alonso Sánchez Coello (1531–1588), kaip manoma, laikydamasis tėvo Ribadeneiros nurodymų beigi žvelgdamas į pomirtinę kaukę. Pasak jėzuitiškų šaltinių, portretas buvo labai priimtinas Draugijos nariams dėl vykusiai pagauto įkūrėjo charakterio, tačiau paveikslas pražuvo 1930 m. atakų (*La quema de los conventos*) sukulto gaisro metu, jo prisiminimas išliko tik kopijose³⁸. Trečiasis portretas, pasak legendos, nutapytas Ignacui esant gyvam, yra saugomas Sondrijo provincijos muziejuje Milano šiaurėje. Įrašas ant šio paveikslo rémo liudija, kad 1543 m. jį nutapė Nicolás de Bobadilla, vienas pirmųjų Draugijos narių³⁹. Ignacas vaizduojamas profiliu, žiūrintis į kairę. Tyrinėtojai mano, kad Bobadilla galėjo nupiešti eskizą Ignacui nežinant, o portretą kažkas kitas nutapė vėliau, jau po Ignaco mirties⁴⁰. Minėtinas ir žmogiškuosius Ignaco bruožus vykusiai atspindintis 1612 m. portretas, šiandien saugomas Briuselio jėzuitų namuose, nežinomo menininko nutapytas remiantis iš Romos atsiųstais atvaizdais ir Ignacą asmeniškai pažinojusio tėvo Manaro patikslinimais. Taigi, laukiant kanonizacijos, iki 1622 m. buvo tapomi šv. Ignaco Lojolos portretai, kurie šiandien skirstomi į dvi grupes: nutapytus remiantis romietišku arba madridišku pirmavaizdžiais⁴¹.

XVI a. šv. Ignaco Lojolos portretuose vaizduojamas ramaus, šalto veido šventasis giliomis akimis su asketiškais ordino atributais: juodais tunika ir apsiaustu, kartais ir su kvadratine bireta. O XVII a. pradžioje pakitus meniniam skoniui, keitėsi ir šv. Ignaco Lojolos vaizdavimas. Naujosios

³⁸ Ibid., 207. Pfeifferis rašo 1930 m., Villoslada – 1931 m.; „Ignazio di Loyola della Compagnia di Gesù, santo“, 702.

³⁹ Angela Dell’Oca, „L’immagine di Sant’ Ignazio di Loyola (1543) al Museo di Sondrio. Spunti di ricerca“, https://www.ignaziana.org/18-2014_06.pdf.

⁴⁰ Pfeiffer, „The Iconography of the Society of Jesus“, 207.

⁴¹ Villoslada, „Ignazio di Loyola della Compagnia di Gesù, santo“, 702.

ikonografijos pradžia sietina su ordino pastangomis paskelbti steigėją šventuoju, o išraiškingą ir barokiškai ekspresyvų jo atvaizdą sukūrė dar gana jaunas, bet jau išskirtiniais gabumais pasižymėjęs Peteris Paulas Rubensas (1577–1640), nuo pat mažens palaikęs ryšius su Jėzaus Draugija⁴². Pavyzdžiui, 1615–1616 m. Rubensas nutapė 39 drobės Antverpeno jėzuitų bažnyčiai, tačiau jos sudegė per 1818 m. gaisrą, išliko du didžiuliai altoriniai paveikslai, šiandien eksponuojami Vienos *Kunsthistorisches Museum*, vaizduojantys šv. Ignaco Lojolos ir šv. Pranciškaus Ksavero stebuklus⁴³.

Apie 1620–1622 m. Rubensas nutapė dar vieną, panašią į Antverpeno bažnyčiai sukurtą, kanoninę šventojo figūrą. Šiame paveiksle vaizduojamas šv. Ignacas Lojola vienumoje, aplinkui nėra kitų veikėjų, nėra susibūrusios stebuklo priblokštos minios, tik šventojo figūra trimis ketvirčiais, veidas pakeltas į iš tamsos sklindančią mistinę šviesą. Jis dėvi puošnų barokinį arnotą, stovi šalia altoriaus arba pjedestalo, ant kurio guli *Konstitucijos*. O minėtasis šventojo žvilgsnis į Dangų stebėtojo akis taip pat kreipia aukštyn⁴⁴. Ar tai yra nauja ikonografija ar naujas stilius, kuris remiasi ekstazės principu? Ar reiktų šią atvaizdo traktuotę vertinti kaip didžio menininko raišką?⁴⁵ – į šiuos klausimus derėtų atsakyti teigiamai. Ir ne tik šventojo atributai, bet ir figūrinės kompozicijos, pirmiausia įkvėptos *Dvasinių pratybų* ir jas paaiškinančių tekstų, vėliau tapo kontrreformacijos barokiniais paveikslų ciklais, pristatančiais stebuklus darantį, minios apsuptą arba angelų į dangų nešamą šventąjį.

Pažymėtina, kad po 1622 m. šv. Ignaco Lojolos atvaizdo raida nestojo, o tiksliau, išgalėjus ekstatiškajam Rubenso padiktuotam atvaizdo tipui, portretiškumas išliko šventojo atributu. Tačiau šv. Ignaco portretas kaip atskiras žanras jėzuitų aplinkoje nebebuvo plėtojamas. Tam įtakos greičiausiai turėjo potridentiniai traktatai apie krikščioniškojo meno paskirtį ir vaidmenį⁴⁶. Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) dekretu „Apie šventųjų atvaizdų ir relikvijų gerbimą“ nuostatų laikymasis ir taikymas pastebimas dailės kūriniuose, vienalaikėse teorijose apie meną,

42 Pfeiffer, „In welchem Sinne kann man von einem Jesuitstil sprechen?“, 1189–1190.

43 Wittkower, „Il contributo gesuita alle arti“, 21.

44 Paveikslas šiandien saugomas Nortono Simono muziejuje Kalifornijoje.

45 Pfeiffer, „In welchem Sinne kann man von einem Jesuitstil sprechen?“, 1189–1190.

46 Plačiau tema aptarta: Sigita Maslauskaitė, „Švč. Trejybės vaidavimas. Potridentiniai traktatai apie krikščioniškąjį meną“, in *Pamaldumas Išganytojui Lietuvos kultūroje*, sudarytojai Liudas Jovaiša, Gabija Surdokaitė (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008), 151–169.

kurių ikonografinėmis nuorodomis ir direktyvomis naudojosi įvairių šalių (taip pat ir Lietuvos) vyskupai⁴⁷. Pavyzdžiui, Gabriele Paleotti *Diskurse apie sakralius ir pasaulietinius atvaizdus* (1582) portreto funkcijoms skiria du skyrius ir laikosi kritiško šio žanro vertinimo, nes portretas (paties portretuojamojo ar kitų užsakytas) dažniausiai atlieka reprezentacinę funkciją, todėl asketiškajam traktatistui atrodo nederamas kaip savimeilės išraiška⁴⁸. Paleotti pažymi, kad net jei tapomi žymūs ir galingi asmenys, tai „kuo didesnė jų šlovė, tuo nuosaikiau ir nuovokiau turi būti nutapytas portretas, siekiant išvengti tuščios garbės“⁴⁹. Jis primygtinai prašo stengtis, kad sukurtieji portretai netaptų garbinimo objektais, ir apibendrina:

Portretai yra abejonę ir sumišimą keliantys objektai, ir tas, kas juos užsako, turi tai daryti labai išmintingai, laikydamasis atokiai nuo žmogiškųjų pavojų, nuleidęs inkarą vienatvės uoste ir tokiu būdu stengdamasis, kad jų saugojimas taptų išskirtine nauda tiems, kurie, sekdami šiais pavyzdžiais, būtų skatinami gyventi laikantis dorybių.⁵⁰

Vertinant jėzuitų dvasingumą ir kūrybos įvairiapusiškumą, nereikia pamiršti to, ką Geraldo Manley Hopkinso SJ lūpomis byloja patys jėzuitai: „Mūsų Draugija išugdė daug literatų ir poetų, tačiau tarp jų nėra labai daug jėzuitų, nes genijus traukia šlovė, o asmens šlovėje šv. Ignacas matė pačią pavojingiausią ir labiausiai akinančią vilionę.“⁵¹ Jėzuitų tapytojų, architektų rastume daug, tačiau principas „švytėti – ne mums!“ – jiems irgi, be abejonės, galioja. Todėl atsakant į klausimą, kodėl Lietuvoje toks kuklus šv. Ignaco Lojolos atvaizdo paveldas, prie straipsnio pradžioje įvardytų priežasčių (istorinės aplinkybės, inkultūrizacija kaip misijų specifika, iliustruotų *Dvasinių pratybų* stoka) reiktų pridėti ir jėzuitiškos savivokos aspektą.

47 Plačiau: Lydia Salviucci Insolera, „L' arte cristiana e l' influsso dei trattati d' arte dopo il Concilio di Trento“, in *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai*, sudarytoja Aleksandra Aleksandravičiūtė (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009), 33–43.

48 Gabriele Paleotti, *Discorso intorno alle immagini sacre e profane (1582)*, direzione scientifica Stefano Della Torre, trascrizione in italiano moderno Gian Franco Freguglia (Vaticano: Libreria editrice Vaticana, 2002), 149–156.

49 Ibid., 156.

50 Ibid.

51 Citata iš: Wittkower, „Il contributo gesuita alle arti“, 15.

2.
Nežinomas autorius,
Šv. Ignacas Lojola, 1901,
drobė aliejus. Musninkų
Švč. Trejybės bažnyčia

Unknown artist, *St Ignatius of Loyola*, 1901, oil on canvas, Musninkai Church of the Holy Trinity

Musninkų bažnyčios šv. Ignaco Lojolos paveikslas

Lietuvoje seniausi tapyti šv. Ignaco Lojolos atvaizdai datuoti XVIII a.⁵² Dauguma jų seka rubensiška šv. Ignaco Lojolos ikonografija, tačiau kopijomis jų nepavadinsi ir dėl statiškos ikonografijos traktuotės, ir dėl tapybinės meistrystės stokos. Skurdžioje Lietuvos lojoliškos ikonografijos panoramoje išsiskiriančiais pavadinčiais šiandien Bažnytinio paveldo muziejuje eksponuojamus visafigūrį šventąjį vaizduojančius XVIII a. atvaizdus: Juozapo Jermaševskio iš Vilniaus Šv. Jono bažnyčios⁵³ ir iš nežinomos

⁵² Tojana Račiūnaitė 2010 m. straipsnyje apie Vilniaus *Šv. Teresės bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Snieginės su adorantais paveikslą* kelia prielaidą, jog vienas iš besimeldžiančių, vėliau užtapytų šventųjų galėjo būti šv. Ignacas Lojola. Paveikslą Račiūnaitė datuoja XVII a. III ketvirčiu ir sieja su Vilniaus jėzuitų aplinka; Račiūnaitė, „Švč. Mergelės Marijos Snieginės su adorantais paveikslas“, 31–34.

⁵³ Dalia Vasiliūnienė, „Paveikslas „Šv. Ignacas Lojola“, in *Dangaus miestas. Vilniaus vienuolynų palikimas Bažnytinio paveldo muziejuje*, sudarytoja Dalia Vasiliūnienė (Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2020), 137.

jėzuitų bažnyčios, eksponuotą Lietuvos muziejų parodose⁵⁴, taip pat menotyros bendruomenei gerai žinoma, po priverstinių klajonių į Šv. Ignato bažnyčios didįjį altorių sugrįžusį Simono Čechavičiaus *Šv. Ignaco Lojolos regėjimą* (1757)⁵⁵. Minėtini ir Jonišio⁵⁶ bei Šeduvos bažnyčiose XIX a. Adomo Steckevičiaus ir nežinomo autoriaus nutapyti šv. Ignaco atvaizdai pagal Peterio Paulo Rubenso pirmavaizdį.

Aptarsiu į tyrinėtojų akiratį ir į Lietuvos vertybių registrus nepatekusį Musninkų bažnyčios *Šv. Ignaco Lojolos* atvaizdą [2 il.]⁵⁷. Paveikslas patraukia akį kaip portretas, nutapytas sekant romietišku „tikruoju“ šv. Ignaco Lojolos atvaizdu, tačiau toks yra tik veidas, visos kitos detalės yra papildomos, jų del Contès paveiksle nematome: šventasis vaizduojamas su piligrimo apsiaustu ir gertuve, dešine ranka rodantis į Romos Šv. Petro baziliką, kurios aikštė su obelisku ir Michelangelo kupolu yra skrupulingai nutapyta paveikslo fone. Kairėje rankoje šventasis laiko greičiausiai *Konstitucijų* knygą, už diržo kabo rožinis, ant krūtinės ryškiai spindi IHS monograma.

Šis šv. Ignaco Lojolos atvaizdas buvo įgytas 1901 m. Musninkų bažnyčiai klebono kun. Juozapo Šimkūno (1862–1932, klebonavo Musninkuose 1899–1909) ir Kosinskių šeimos lėšomis⁵⁸. Paveikslas buvo skirtas Rožinio Švč. Mergelės Marijos altoriaus antrajam tarpсниui⁵⁹. Naujasis titulinis Rožinio paveikslas taip pat buvo nupirktas tuo pačiu metu ir tų pačių asmenų⁶⁰. Manoma, kad bažnyčia Musninkuose stovėjo XVI a., dabartinę mūrinę kun. Ignacas Narkevičius pradėjo statyti 1855 m., ji pašventinta 1865 m. kovo 21 d.⁶¹ 1694 m. Musninkų bažnyčioje buvo įsteigta Dievo Motinos Rožančinės

54 Markauskaitė, „Šventųjų jėzuitų paveikslai“, 92.

55 Dalia Tarandaitė, „Šv. Ignaco Lojolos regėjimas“, in *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*, t. I, *Tapyba, skulptūra, grafika*, sudarytoja Dalia Tarandaitė (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003), 131–132.

56 Asta Giniūnienė, „Vienuolių šventųjų ir Abiejų Tautų Respublikos globėjų paveikslai Jonišio Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčioje“, in *Dailės kūrinys – istorijos šaltinis*, sudarytoja Skirmantė Smilingytė-Žeimiienė (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016), 187–192.

57 Už pagalbą skaitant dokumentus Musninkų bažnyčios archyve ir vertingas pastabas nuoširdžiai dėkoju kun. Mariui Talučiiui.

58 Книга прибыльных вещей [...] от 1865 года, 1901 metai, Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios archyvas, puslapiai nenumuoti. Musninkų bažnyčios archyvas.

59 Ibid.

60 Ibid.

61 1865 m. Musninkų bažnyčios inventorių, l. 1; *Musninkų bažnyčios istorija. Monografija. Iš Musninkų bažnyčios archyvo*, sudarė [kun. Nikodemus Švogžlys] Milžinas (Kernavė, 1973, maširaštis), 51–52, Musninkų bažnyčios archyvas.

brolija, gyvavimo pradžioje jos narių vadinta „Marijos Respublika“⁶². Nors minima, kad brolijos veikla susilpnėjo carinės priespaudos metais, tačiau kad ir sumenkusi brolija minima iki Pirmojo pasaulinio karo (1914), o faktas, jog 1901 m. kun. Šimkūnas pirko naują Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslą altoriui, rodo, kad kultas tuo metu buvo gyvas⁶³.

Tyrimo temai aktualus antrasis šio altoriaus tarpsnis kreipia žvilgsnį į Musninkų bažnyčios inventorių, o šie rodo tokią chronologiją: senojoje medinėje Musninkų bažnyčioje virš Rožinio Marijos kabojo kitas Dievo Motinos atvaizdas su sidabrinu aptaisu⁶⁴, o naujojoje mūrinėje, pašventintoje 1865 m., inventoriai mini šioje vietoje kabant šv. popiežiaus Grigaliaus atvaizdą, išlikusį iki mūsų dienų⁶⁵. Šv. Grigalius minimas inventoriuose ir nuo 1910 m.⁶⁶ Todėl atrodytų, kad 1899 m. pradėjęs klebonauti Musninkuose kun. Šimkūnas kibo į bažnyčios puošimo darbus, pirko paveikslus, žvakides, atnaujino presbiteriją ir vietoj šv. Grigaliaus įkėlė šv. Ignaco atvaizdą. O 1909 m. jam baigus tarnystę ir palikus parapiją, šv. Ignacas tuoj pat buvo išimtas ir į savąją vietą sugražintas šv. Grigalius. Šią hipotezę paremia ir Musninkų bažnyčios *Įsigytų daiktų knyga*, kurioje parašyta: „1901 nupirkta naujas paveikslas altoriuje Rožančinės M[otinos] D[ievo] ir viršutinėj kondignacijoje šv. Ignoto Lojolos“⁶⁷, ir paminėtas paveikslas „aštuonkampiškas“⁶⁸, tačiau neaptiktas nė vienas tai patvirtinantis kun. Šimkūno laikotarpio bažnyčios inventorių. Dar viena svarbi detalė: šioje knygoje randame kita ranka ir kitu laiku padarytą įrašą, sakantį, kad kun. Šimkūno vardas buvo Ignas⁶⁹.

62 Rožinio brolijos knyga [titulinis puslapis prarastas], pradėta pildyti 1694 m., Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

63 Bažnytiniuose inventoriuose Rožinio brolija minima iki 1917 m., 1918 m. nebeįrašoma; *Musninkai, Kernavė, Čiobiškis*, Lietuvos valsčiai, sudarytojai Stanislovas Buchaveckas, Jadvyga Barbaravičienė ir Povilas Kriksčiūnas (Vilnius: Versmė, 2005), 549.

64 1856, 1861 m. Musninkų bažnyčios inventoriai. Medinė Musninkų bažnyčia tarnavo ir naujosios statybos metais: iki 1865 m., po to trejus metus stovėjo nenaudojama, apie 1868 m. buvo išardyta, jos mediena panaudota dabartinei Musninkų varpinei; 1894 m. Musninkų bažnyčios inventorių.

65 1865, 1888, 1889, 1894 m. Musninkų bažnyčios inventoriai, Musninkų bažnyčios archyvas.

66 1910, 1914, 1918, 1928, 1935, 1943. 1945 m. Musninkų bažnyčios inventoriai, Musninkų bažnyčios archyvas.

67 Книга прибыльных вещей, 1901 metai.

68 Paveikslas dabartinis formatas truputį pakeistas: sutrumpintas iš apačios ir iš viršaus. Jis yra nutapytas ant stačiakampės drobės, tačiau jos kampai neužtapyti (įzambiai „nukirsti“), nes būtent toks aštuonkampis yra altoriaus antrojo tarpsnio rėmas.

69 Книга прибыльных вещей, 1899 metai. Kun. Juozapas Šimkūnas gimė 1862 m. sausio 21 d. Laukagaliuose, Kamajų parapijoje. 1862 m. sausio 24 d. Kamajų bažnyčioje pakrikštytas tik vienu – Juozapo – vardu; LVIA, f. 1301, ap. 1, b, 3, l. 62v.

Šv. Ignaco Lojolos paveikslas antrame Musninkų bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Rožančinės altoriaus tarpсныje galėjo atsirasti kun. Juozapo (Ignoto) Šimkūno pastangomis – taip jis pagerbė savo globėją. Bet gali būti, kad jis nupirko ir numatė šv. Ignaco vietą Rožančinės altoriuje, tačiau juo nepakeitė šv. Grigaliaus, nes tokios paveikslų rokiruotės bažnyčiose dėl tikinčiųjų prisirišimo nėra lengvai įgyvendinamos. Kita vertus, šv. Grigalius ne tik yra altoriuje, bet ir vienas Musninkų bažnyčios varpas turi jo vardą. Tai reikštų, kad šio šventojo gerbimas parapijoje buvo gyvas, tačiau daugiau apie kultą, atlaidus ar kitas pamaldumo formas šv. Grigaliui nežinome. Tuo tarpu atmintina, kad ir Musninkų bažnyčios statytojas kun. Narkevičius buvo Ignacas. Be to, kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas (1899–1985) *Musninkų bažnyčios istorijoje* pabrėžia, kad 1614 m. Stanislovo Kiškos pastatyta medinė bažnyčia didžiajame altoriuje, be titulinio Švč. Trejybės atvaizdo, antrame tarpсныje turėjo šv. Stanislovo Kostkos paveikslą: „Tai fundatoriaus patrono atminimas“⁷⁰. Taigi jėzuitiška ikonografija Musninkuose – ne naujovė, o tradicija pagerbti fundatorių jo dangiškojo globėjo atvaizdu – pasikartojanti. Be to, maždaug už 30 kilometrų nuo Musninkų yra sena jėzuitiškos tradicijos vieta – Želva su Šv. Ignaco Lojolos bažnyčia: 1892 m. ji buvo atstatyta po 1887 m. gaisro su šv. Ignaco vizija (kryžių nešančio Jėzaus) didžiajame altoriuje.

Lyginant Musninkų bažnyčios altoriuje esantį Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslą su šv. Ignaco Lojolos atvaizdu, galima teigti, kad abu nutapyti to paties dailininko, kurio vardas, deja, nežinomas⁷¹. Bet tai reikštų, kad kun. Šimkūnas buvo iš anksto numatęs viso altoriaus ikonografinę programą ir ją padiktavo menininkui. Vis dėlto šie svarstymai neduoda aiškaus atsakymo, kokia paskata įkvėpė kunigą antraisiais klebonavimo metais pirkti šv. Ignaco atvaizdą Musninkų bažnyčios altoriui. Menotyrininkai telieka įdėmiai žvelgti į paveikslą ir nagrinėti jo ikonografiją, keliant klausimą, ar šv. Ignacas šiame paveiksle regi viziją?

⁷⁰ *Musninkų bažnyčios istorija*, 44. 1669 m. Musninkų bažnyčios inventoriuje rašoma, kad joje būta šoninio Palaimintojo Stanislovo Kostkos altoriaus (St. Kostka kanonizuotas 1726 m. gruodžio 31 d. Romoje). Nuo XIX a. Musninkuose minimas šv. Stanislovo Kostkos paveikslas didžiojo altoriaus antrajame tarpсныje.

⁷¹ Nors žinoma, kad, 1909 m. įrengdamas naują Kristaus Atsimainymo altorių, titulinį paveikslą kun. Šimkūnas užsakė nutapyti dailininkui („kopistai tepliorii“) Stanislovui Gobiatai; Книга прибыльных вещей, 1909.

3.
Šv. Ignacas Lojola,
infraraudonųjų spindulių
nuotrauka, 2021 10 15

St Ignatius of Loyola,
infrared photo

Skaitant paveikslą ikonografiškai, galima konstatuoti, kad kai kurie atvaizdo atributai (apsiaustas, Šv. Petro bazilika) siejasi su kanonizaciniu raižiniu, tačiau svarbiausias čia – portretas. Nors pats kūrinys patyręs pažeidimų ir pertapymų, tačiau Ignaco veidas nekeistas: šventasis vaizduojamas vienplaukis, be biretos, su aureole. Jo veidas liesesnis, bruožai švelnesni, negu, pavyzdžiui, del Contés portrete, tačiau pastanga nutapyti atpažįstamą jėzuitų tėvą – akivaizdi ir matoma. Paveikslo infraraudonųjų spindulių nuotrauka parodo gražų detalų parengiamąjį piešinį, vietomis ne visai tiksliai sutampantį su tapybos kontūrais (šiek tiek skiriasi Šv. Petro bazilikos kupolo ir kryžiaus, šventojo nimbo, IHS monogramos kontūrai). Tai liudija apie kūrinio originalumą, nes kopijos atveju piešinys būtų labai

tiksliai atkartojantis originalą ir tokių neatitikimų neturėtų būti. Infraraudonųjų spindulių nuotrauka aiškiau parodo tapytojo pastangas paveikslo apatinėje dalyje, už šventojo figūros, kruopščiai pavaizduoti kalvotą peizažą, alyvmedžius, perspektyvą „iš paukščio skrydžio“ – tai, ko dėl pertapymų paveiksle paprasta akimi nebematome [3 il.].

Kodėl Ignacas rodo į Šv. Petro baziliką? Ar tai bazilikos vizija? Kodėl šventasis pristatomas kaip piligrimas? Šie klausimai skatina ieškoti atsakymo šventojo autobiografijoje, vadinamoje *Piligrimo pasakojimu*. Tai jo paties pasakojimas apie savo gyvenimą, užrašytas 1553–1555 m. Romoje kartu su Ignacu gyvenusio jėzuito Luiso Gonçalveso da Camaros⁷². Tai nėra įprastas autobiografinis pasakojimas: šv. Ignacas kalba trečiuoju asmeniu, nepasakoja atskirų gyvenimo įvykių, bet siekia atskleisti, „kaip Dievas jį kreipė tuose įvykiuose“ ir „kas jo sieloje iki šiol yra įvykę“ (1)⁷³. Be galbūt svarbiausio šv. Ignaco Lojolos gyvenimo momento – 1521 m. patirto Dievo veikimo po sužeidimo Pamplonos mūšyje, kitos dvi itin ryškios dvasinės patirtys šventąjį aplankė Manresoje ir La Stortoje. Manresoje jis nematė jokio regėjimo, bet „proto nušvitimas buvo toks stiprus, kad jam atrodė, jog tapo kitu žmogumi, turinčiu kitą supratimą negu anksčiau“ (31).

Tuo tarpu Musninkų paveiksle galima būtų atpažinti La Stortos įvykį. Pastarasis dvasinis šventojo nutikimas, nors ir neprilygstantis patyrimui Manresoje⁷⁴, menininkams tapo svarbiu šaltiniu: 1537 m. su draugais keliaudamas iš Sienos į Romą, likus keliolikai kilometrų iki amžinojo miesto, Ignacas meldėsi La Stortos bažnyčioje ir čia „pajuto tokį pasikeitimą savo sieloje ir taip aiškiai matė, kad Dievas Tėvas atidavė jį Kristui, savo Sūnui, kad nedrįstų net suabejoti, jog iš tikro Dievas Tėvas jį atidavė savo Sūnui“ (99)⁷⁵. Pažymėtina, kad ši Ignaco dvasinė pagava menininkams tapo įkvėpimo šaltiniu dėl to, kad kitaip nei žodžiais neapibūdinamas „proto nušvitimas“ Manresoje, La Stortos patirtis vaizdžiai aprašyta, vadinasi, ikonografiškai parodoma. Prie La Stortos ikonografijos svariai prisidėjo ir 1559 m. tėvo Diego Lainezo liudijimas, kad šioje vietoje Viešpats Ignacui į širdį išpaudė

⁷² Virbalas, „Įvadas“, in *Ignacas Lojola, Piligrimo pasakojimas. Dvasinės patirtys*, 7.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Žymusis 1522 m. šv. Ignaco „proto apšvietimas“, kurio metu „suprato ir pažino daugybę dalykų, tiek dvasinių, tiek ir tikėjimo bei mokslo“, kuris jį paverė „kitu žmogumi, turinčiu kitą supratimą“ (30); *Piligrimo pasakojimas. Šv. Ignaco Lojolos autobiografija*, Liongino Virbalo SJ vertimas, įvadas ir pastabos (Vilnius: Lietuvos jėzuitų provincija, 2003), 47.

⁷⁵ Ibid., 99.

žodžius „Romoje būsiu Jums palankus“. Tačiau jis nesuprato, ką šie žodžiai reiškia, ir netgi pamanė, kad tai ženklas, jog Romoje bus nukryžiuotas. Kitą kartą, kalbėdamas apie šią patirtį, Ignacas paliudijo, kad jos metu išvydo „Kristų su kryžiumi ant pečių ir amžinąjį Tėvą šalia jo, kuris sakė: „Noriu, kad paimtum šitą savo tarnu“, ir „Jėzus priėmė jį tardamas: „Noriu, kad mums tarnautum.“⁷⁶ Lainezas pažymi, kad nuo šio momento Ignacas tapo labai pamaldus Šv. Jėzaus Vardui ir ši patirtis padėjo jam apsispręsti suteikti savo vienuolijai Jėzaus Draugijos vardą⁷⁷. O vaizduojamojoje tradicijoje Vatikano Šv. Petro bazilikos kupolas tapo neatskiriama šios scenos detale.

Taigi, ar Musninkų bažnyčios paveikslas pristato šv. Ignaco Lojolos La Stortos viziją? Regis, matome šios istorijos atributus, tačiau nevaizduojamas pagrindinis dalyvis – Kristus su kryžiumi ant pečių. Galima būtų teigti, kad tokia interpretacija išlaiko XIX a. pab. – XX a. pr. katalikiškajam menui būdingą santūrumą dvasinių patirčių perteikimo atžvilgiu, tačiau ar dera paveikslą pavadinti „Vizija“? Greičiausiai, ne. Paveiksle nevaizduojamas „nenatūraliu būdu“ pasirodęs „kūniškos substancijos atvaizdas“⁷⁸ ir neparodomas aiškus šv. Ignaco matymas, „kad Dievas Tėvas atidavė jį Kristui <...>, kad nedrįstų net suabejoti, jog iš tikro Dievas Tėvas jį atidavė savo Sūnui“ (99). Vaizduojamas keliaujantis į Romą piligrimas, o jo išraiškingas judesys į Šv. Petro baziliką gali reikšti ir kelionės tikslą, ir pagarbą Šventajam Sostui ar popiežiui. Pažymėtina, kad, be kitų epitetų, šv. Ignacas Lojola dar yra vadinamas „Romos apaštalu“, nes padedamas bažnytinių ir pasaulietinių savo laiko asmenybių pradėjo steigti arba globooti atstumtaisiais besirūpinančias institucijas ir namus, labai prisidėjo prie Amžinojo miesto socialinių žaizdų gydymo, o steigdamas kolegijas – studijų centrus katalikybės sostinę pavertė bažnytinės doktrinos studijų vieta⁷⁹. Vadinas, Musninkų šv. Ignaco Lojolos atvaizdas ikonografiškai galėtų būti perskaitytas ir kaip „Romos apaštalo“ portretas. Negalime teigti, kad čia vaizduojama „La Stortos vizija“, tačiau konstatuoti, kad įdomus paveikslas praplečia šv. Ignaco Lojolos Lietuvoje ikonografiją kaip Piligrimo pasakojimo iliustracija – būtina.

76 *Piligrimo pasakojimas*, Nr. 115, 99.

77 *Ibid.*

78 Ceccaroni, „Apparizione“, 195.

79 Villoslada, „Ignazio di Loyola della Compania di Gesù, santo“, 685.

4.

Šv. Ignacas Lojola, in И. Лойола: его жизнь и общественная деятельность /біографическій очерк А. А. Быкова; с портретом Лойолы гравированным в Лейпциге Геданом (С.-Петербург: Типографія товарищества „Общественная польза“, 1890)

St Ignatius of Loyola

Kas padiktavo užsakovui retą šv. Ignaco atvaizdo ikonografiją – nėra atsakymo. Kun. Šimkūno biografiniai duomenys taip pat nepadedą: nei susidūrimo su jėzuitais, nei kitų jėzuitiškų ženklų jo biografijoje nerastume. Tiesa, jis mokėsi Vilniaus seminarijoje (1883–1887), o joje XIX a. būsimų kunigų ugdymas rėmėsi šv. Ignaco Lojolos dvasingumu bei „regula“ – pašvęstojo gyvenimo taisyklių rinkiniu, reglamentuojančiu kasdienį seminaristų gyvenimą⁸⁰. Be to, 1890 m. Peterburge buvo išleista carinės propagandos knygelė *И. Лойола: его жизнь и общественная деятельность* su šv. Ignaco Lojolos portreto graviūra [4 il.], kurioje galima įžvelgti ikonografinę bendrystę su Musninkų paveikslu⁸¹. Atvaizdai nėra identiški, bet svarstyti apie

⁸⁰ Vilma Žaltauskaitė, „Elementy dyscypliny duchowości jezuitckiej w regulach instytucji wychowujących duchownych w XIX wieku (Wilno–Petersburg, Wornie–Kowno)“, in *Cor Dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum“ (1565–2015)*. Praca zbiorowa pod redakcją Andrzeja Kopieczko i Pawła Rabczuńskiego (Olsztyn: Zakład Poligraficzny „Gutgraf“, 2015), 329–341.

⁸¹ *И. Лойола: его жизнь и общественная деятельность* / біографическій очерк А. А. Быкова; с портретом Лойолы гравированным в Лейпциге Геданом (С.-Петербург: Типографія товарищества „Общественная польза“, 1890). Knygos egzempliorius yra Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje.

1890 m. knygelės poveikį ir raižinio įtaką užsakovui galime, nes leidinys cirkuliavo ir Lietuvoje.

Taip pat pažymima, kad kun. Šimkūnui įtaką padarė vikaro tarnystė „lietuviškame Daugėliškyje“ ir draugystė su šios parapijos klebonu „garsiuoju lietuvininku“ ir knygnešiu kun. Jonu Burba (1886–1901)⁸². Spėjama, kad ir kun. Antano Strazdelio (1760–1833) asmenybė buvusi jam pavyzdžiu, nes Šimkūnas gimė Kamajų parapijoje – ten, kur Strazdelis palaidotas, sakoma, kad jis „pasekė jo pavyzdžiu, jo mintimis ir jo darbais“⁸³. Carinės priespaudos kontekstas iš tiesų galėjo paskatinti „tiesaus lietuvininko, liaudies kunigo“⁸⁴ katalikiškosios tapatybės sureikšminimą ir ištikimybės Romos popiežiui ryžtą, galbūt parodytą pasitelkiant „Romos apaštalo“ šv. Ignaco ikonografiją. Tačiau įžvelgti šv. Ignaco Lojolos atvaizde sąsajas su kun. Šimkūno asmenybe būtų sudėtinga, todėl manytina, kad kun. Juozapas Ignas rūpinosi pamaldumo globėjui įdiegimu Musninkų parapijoje. Jį galėjo įkvėpti ne tik pagarba šv. Ignacui, ne tik istorinės laiko aplinkybės, bet ir Rožinio brolijos veikla bei altoriaus vieta. Apžiūrėjęs 1694 m. pradėtą rašyti Rožinio brolijos knygą, matyti, kad joje pasikartoja Jėzaus vardo (IHS) ir Hodegetrijos (Marijos su Kūdikiu) dermė viršeliuose. Tikėtina, kad pamaldumas Marijai, nuo seno regimas kristologinėje šviesoje, galėjo paskatinti šv. Ignaco ir Rožančinės paveikslų fundatorių priminti šią tiesą⁸⁵.

Šv. Ignaco Lojolos *Piligrimo pasakojimo* vertė šiandien yra neiginčijama, tačiau iki XX a. pradžios jis buvo užmirštas, nes 1567 m. trečiasis Jėzaus Draugijos generolas Pranciškus Bordžija uždraudė jį skaityti ir platinti⁸⁶. Šis tekstas iš tiesų labai skyrėsi nuo tikrųjų XVI a. hagiografinių „šventųjų gyvenimų“: jis buvo pernelyg kasdieniškas, pernelyg paprastas. Todėl Pranciškus Bordžija ir jo padėjėjai sukūrė rubensišką šv. Ignaco „gyvenimą“: triumfališką popiežiaus ramstį kovoje su protestantizmu, „susi-rūpinusį tiksliau įstatymų bei klusnumo dorybės vykdymu“⁸⁷. Tačiau būtent todėl šv. Ignaco Lojolos portretui pritrūko to, ką randame jo biografijoje ir

82 *Musninkų bažnyčios istorija*, 84.

83 *Ibid.*, 80.

84 *Ibid.* Apie kun. Juozapo Šimkūno lietuvišką veiklą Musninkuose: Vytautas Merkys, „Lietuvių kalbos vartojimo bažnyčioje ir lietuviškos spaudos plitimo sąsajos 1870–1914 metais“, in *Istorija. Iki XX a. pradžios*, 201–203, <https://lt.lt/pdf/musninkai/istorija-spaudos.pdf>.

85 Bažnyčioje yra dar vienas paveikslas, vaizduojantis Jėzaus vardą gerbiančius brolijos narius. Tačiau nežinoma, ar jis tikrai priklausė Musninkų bažnyčiai, ar iš kažkur kitur atkeliavęs.

86 Virbalas, „Įvadas“, 7.

87 *Ibid.*, 8.

ką matome Musninkų bažnyčios paveiksle: dėmesį konkrečioms detalėms, piligrimo dvasią, kontempliaciją, atsinaujinimo troškimą.

Išvados

Straipsnyje nagrinėjami šv. Ignaco Lojolos atvaizdo istorijos, ikonografijos ir jėzuitiškojo meno suvokimo klausimai atveda prie Musninkų bažnyčios paveikslo. 1901 m. klebono kun. Juozapo Šimkūno ir Kosinskių šeimos lėšomis įgytas šv. Ignaco Lojolos atvaizdas yra retas, netyrinėtas. Paveikslas buvo skirtas Musninkų bažnyčios Rožinio altoriaus antrajam tarpniui, o jo ikonografijoje galima išvelgti žymios šv. Ignaco dvasinės partirties La Stortoje atspindį. Tačiau atvaizde nėra pagrindinio vizijos veikėjo – Kristaus su kryžiumi ant pečių, todėl „Vizija“ kūrinio vadinti negalime.

Kun. Juozapo Šimkūno asmenybė, paveikslo sukūrimo data ir ikonografija veda prie kitų klausimų: kas padiktavo užsakovui retą šv. Ignaco atvaizdo ikonografiją? Ar kun. Šimkūnas turėjo antrąjį vardą Ignas? Ar 1901 m. Lietuvoje, buvusioje Rusijos imperijos sudėtyje, kai jėzuitų veikla buvo uždrausta, o jėzuitams buvo draudžiama netgi įvažiuoti į Rusiją, šio paveikslo užsakymas galėjo turėti politinį atspalvį? Ar Želvos kaimynystė, kurioje buvo gyva jėzuitiškoji tradicija, darė įtaką šv. Ignaco kulto sklaidai? Ar XIX a. šv. Ignaco Lojolos „regula“ besiremiantis būsimų kunigų ugdymas galėjo įžiebtį pamaldumą šventajam Jėzaus Draugijos įkūrėjui? Ar 1890 m. Peterburge išleista carinės propagandos knygelė *И. Лойола: его жизнь и общественная деятельность* su šv. Ignaco portreto graviūra buvo patekusi į kun. Šimkūno rankas? Ar galėjo jį įkvėpti ne tik pagarba šv. Ignacui, bet ir Rožinio brolijos veikla, altoriaus vieta?

Šie klausimai neturi aiškių atsakymų, nežinome priežasčių, įkvėpusių kun. Juozapą Šimkūną užsakyti menininkui šv. Ignaco Lojolos atvaizdą. Galima tik numanyti, kad carinės priespaudos kontekstas galėjo paskatinti „tiesaus lietuvininko, liaudies kunigo“ katalikiškosios ištikimybės Romos popiežiui ryžtą, parodytą pasitelkiant „Romos apaštalo“ šv. Ignaco Lojolos ikonografiją. Galėjo būti ir nuoširdi Musninkų klebono pastanga įdiegti parapijoje pamaldumą globėjui bei paties užsakovo tapatinimasis su garsiuoju piligrimu ir Katalikų Bažnyčios atnaujintoju. Nors klausimų straipsnyje

keliami daug, o atsakymai į juos yra hipotetiški, tačiau dėmesingai aptartas Musnininkų šv. Iganco Lojolos paveikslas, kaip to istorinio laiko liudininkas, atveria duris į platesnius ignatianos Lietuvoje tyrimus.

Gauta — 2022 05 11

Šaltiniai

1669, 1856, 1861, 1865 1888, 1889, 1894, 1910, 1914, 1918, 1928, 1935, 1943, 1945 m. Musninkų bažnyčios inventoriai. Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

Ignacas Lojola, Piligrimo pasakojimas.

Dvasinės pratybos. Vertimas iš ispanų kalbos, įvadas, paaiškinimai – Liongino Virbalo, SJ. Vilnius: Lietuvos jėzuitų provincija, 2020.

MHSI, Scripta de s. Ignatio, II. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.32101067262574&view=2up&seq=124>.

Musninkų parapijos krikšto knyga, 1862. LVIA. F. 1301.

Musninkų bažnyčios istorija. Monografija. Iš Musninkų bažnyčios archyvo, sudarė [kun. Nikodemus Švogžylis] Milžinas. Kernavė, 1973, mašinraštis: 51–52. Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

Piligrimo pasakojimas. Šv. Ignaco Lojolos autobiografija. Liongino Virbalo SJ vertimas, įvadas ir pastabos. Vilnius: Lietuvos jėzuitų provincija, 2003.

Rožinio brolijos knyga [titulinis puslapis prarastas], pradėta pildyti 1694 m. Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios archyvas.

Книга прибыльных вещей [...] от 1865 года. Musninkų Švč. Trejybės bažnyčios archyvas. Musninkų bažnyčios archyvas.

Literatūra

Buožytė, Eleonora. „Kaip atvaizduoti (ne)matoma? Vaizdas ankstyvuosiuose jėzuitų spaudiniuose“. *Naujasis Židinys-Aidai*, nr. 7 (2018): 31–37.

Ceccaroni, Agostino. „Apparizione“. In *Dizionario Ecclesiastico illustrato*, 195. Milano: Antonio Vallardi, 1898.

Dell'Oca, Angela. „L'immagine di Sant' Ignazio di Loyola (1543) al Museo di Sondrio. Spunti di ricerca“. https://www.ignaziana.org/18-2014_06.pdf.

Giniūnienė, Asta. „Vienuolių šventųjų ir Abiejų Tautų Respublikos globėjų paveikslai Jonišio Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčioje“. In *Dailės kūrinys – istorijos šaltinis*, 187–192. Sudarytoja Skirmantė Smilingytė-Zeimienė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016.

Haskell, Francis. „Il ruolo dei mecenati: mutamenti nel gusto barocco“. In Irma B. Jaffe, Rudolf Wittkower, James S. Ackerman, Howard Hibbard, Francis Haskell, René Taylor, Per Bjurström ir Thomas Culley, *Architettura e arte dei gesuiti*, 95–111. Traduzioni Massimo Parizzi. Milano: Mondadori electa, 2003.

Jovaiša, Liudas. „Jėzaus Draugija“. In *Dangaus miestas. Vilniaus vienuolynų palikimas Bažnytinio paveldo muziejuje*, 97–105. Sudarytoja Dalia Vasiliūnienė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2020.

Krikščionybės Lietuvoje istorija. Sudarytojas Vytautas Ališauskas. Vilnius: Aidai, 2006.

Mâle, Émile. *L'Art religieux après le Concile de Trente, étude sur l'iconographie de la fin du XVIe, du XVIIe et du XVIIIe siècles en Italie, en France, en Espagne et en Flandre*. Paris: A. Colin, 1932.

Markauskaitė, Neringa. „Lietuvos jėzuitų provincijos statybinė veikla: Vilniaus profesų namų Šv. Kazimiero bažnyčia XVII–XVIII amžiais“. Daktaro disertacija, 2004, rankraštis.

———. „Šventųjų jėzuitų paveikslai Lietuvos muziejuose“. In *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, 89–103. Sudarytoja Neringa Markauskaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012.

Maslauskaitė, Sigita. „Vaizduotės ambivalencija religinėse praktikose“. In *Sekuliarizacija ir dabarties kultūra*, 373–414. Sudarytoja Rita Šerpytytė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.

———. „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“. In *Vaidų tekstai – tekstų vaizdai*, 12–51. Sudarytojos Lina Balaišytė, Erika Grigoravičienė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016.

Sigita Maslauskaitė–Mažyliienė —

Ar jėzuitai regi vizijas? Musninkų šv. Ignaco Lojolos paveikslas

- . *Šv. Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.
- . „Švč. Trejybės vaizdavimas. Potri-dentiniai traktatai apie krikščioniškąjį meną“. In *Pamaldumas Išganytojui Lietuvos kultūroje*, 151–169. Sudarytojai Liudas Jovaiša, Gabija Surdokaitė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008.
- Merkys, Vytautas. „Lietuvių kalbos vartojimo sąžnyčioje ir lietuviškos spaudos plitimo sąsajos 1870–1914 metais. In *Istorija. Iki XX a. pradžios*, 197–204. <https://lt.lt/pdf/musninkai/istorija-spaudos.pdf>.
- Mérot, Alain. *Généalogies du baroque*. Paris: Éditions Gallimard, 2007.
- Mirabili disinganni. Andrea Pozzo (Trento 1642–Vienna 1709). Pittore e architetto gesuita.* A cura di Richard Bösel, Lydia Salviucci Insolera. Roma: Istituto Nazionale per la Grafica, 2010.
- Musninkai, Kernavė, Čiobiškis.* Lietuvos valsčiai. Sudarytojai Stanislovas Buchaveckas, Jadvyga Barbaravičienė ir Povilas Krikščiūnas. Vilnius: Versmė, 2005.
- Paleotti, Gabriele. *Discorso intorno alle immagini sacre e profane (1582)*. Direzione scientifica Stefano Della Torre, trascrizione in italiano moderno Gian Franco Freguglia. Vaticano: Libreria editrice Vaticana, 2002.
- Paluzzi, Carlo Galassi. *Storia segreta dello stile dei Gesuiti*. Roma: F. Mondini, 1951.
- Pfeiffer, Heinrich, S.J. „The Iconography of the Society of Jesus“. In *The Jesuits and the Arts (1540–1772)*, 201–228. Edited by John W. O’Malley, S.J. and Gauvin Alexander Bailey. Philadelphia: Saint Joseph’s university press, 2005.
- Pfeiffer, Heinrich. „In welchem Sinne kann man von einem Jesuitstil sprechen?“ In *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, 1181–1215. Ed. Petronilla Cemus in cooperatione cum Richard Cemus SJ, t. 2. Praha: Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2010.
- Račiūnaitė, Tojana. „Švč. Mergelės Marijos Snieginės su adorantais paveikslas“. In „Meninis Vilnius: įtakos ir įvaizdžiai“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 57 (2010): 21–42.
- Salviucci Insolera, Lydia. „Le illustrazioni per gli esercizi spirituali intorno al 1600“. In *Archivum Historicum Societatis Iesu* 60, 161–216. 1991.
- . „L’arte cristiana e l’influsso dei trattati d’arte dopo il Concilio di Trento“. In *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai*, 33–43. Sudarytoja Aleksandra Aleksandravičiūtė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
- Tarandaitė, Dalia. „Šv. Ignaco Lojolos regėjimas“. In *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*. T. I, *Tapyba, skulptūra, grafika*, 131–132. Sudarytoja Dalia Tarandaitė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003.
- Vasiliūnienė, Dalia. „Paveikslas „Šv. Ignacas Lojola“. In *Dangaus miestas. Vilniaus vienuolynų palikimas Bažnytinio paveldo muziejuje*, 137. Sudarytoja Dalia Vasiliūnienė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2020.
- Villoslada, Riccardo Garsia. „Ignazio di Loyola della Compagnia di Gesù, santo“. In *Bibliotheca Sanctorum*, 674–705. Roma: Istituto Giovanni XXIII della Pontificia università Lateranense, Città nuova editrice, 1966.
- Virbalas, Lionginas. „Įvadas į Dvasines pratybas“. In *Ignacas Lojola. Autobiografija. Dvasinės pratybos*, 77–80. Vilnius: Aidai.
- Weibel, Walter. *Jesuitismus und Barokskulptur in Rom*. Strassburg: Heitz & Mundel, 1909.
- Wittkower, Rudolf. „Il contributo gesuita alle arti“. In Irma B. Jaffe, Rudolf Wittkower, James S. Ackerman, Howard Hibbard, Francis Haskell, René Taylor, Per Bjurström ir Thomas Culley, *Architettura e arte dei gesuiti*, 9–27. Traduzioni Massimo Parizzi. Milano: Mondadori electa, 2003.

Žaltauskaitė, Vilma. „Elementy dyscypliny duchowości jezuitckiej w regułach instytucji wychowujących duchownych w XIX wieku (Wilno–Petersburg, Wornie–Kowno)“.
In *Cor Dioecesis. 150 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum“ (1565–2015)*, 329–341. Praca zbiorowa pod redakcją Andrzeja Kopiczko i Pawła Rabczuńskiego. Olsztyn: Zakład Poligraficzny „Gutgraf“, 2015.

И. Лойола: его жизнь и общественная деятельность. Биографический очерк А. А. Быкова; с портретом Лойолы гравированным в Лейпциге Геданом. С.-Петербург: Типография товарищества „Общественная польза“, 1890.

Summary

Do Jesuits See Visions? The Painting of St Ignatius of Loyola in Musninkai

Sigita Maslauskaitė-Mažylienė

Keywords: St Ignatius of Loyola, Musninkai church, vision, portrait, La Storta, Jesuits.

In the article, baroque art as an expression of Jesuit spirituality and the baroque iconography of visions and ecstasies are discussed from the historiographic perspective based on the genesis of the portrait of St Ignatius of Loyola and the iconography of the painting of St Ignatius of Loyola held in the Musninkai church.

The image of the painting of St Ignatius of Loyola of the Musninkai church, which was acquired with the funds of its dean, Reverend Juozapas Šimkūnas (1862–1932), and the Kosinski family in 1901, is rare and has not been researched in Lithuania. The painting was intended for the second tier of the Altar of the Rosary, and its iconography points to St Ignatius's famous spiritual experience in La Storta, described in *A Pilgrim's Account*. However, the image does not show the main character of the vision – Christ bearing the cross, thus we cannot call this work a “vision”.

The personality of the Reverend Juozapas Šimkūnas, the date of creating the painting and its iconography raises the questions: what prompted him to commission the image of St Ignatius for the Musninkai parish? Did the Reverend Šimkūnas have a middle name, Ignas? Did the commissioning of the painting in 1901 in Lithuania, which was then part of the Russian Empire, where the activity of the Jesuits was banned and Jesuits were forbidden to enter Russia, have a political undertone? Could the training of priests based on the Rule of St Ignatius in the 19th century have kindled devotion to the holy founder of the Society of Jesus? Did the Reverend Šimkūnas come by the tsarist propaganda booklet *И. Лойола: его жизнь и общественная*

деятельность (Ignacy of Loyola: His Life and Social Activity) published in St Petersburg in 1890, which contained a portrait engraving of St Ignatius of Loyola? Could he have been inspired not only by the veneration of St Ignatius, but also by the activity of the Fraternity of the Rosary and the position of the altar?

There are no clear answers to these questions, but one can presume that the context of tsarist oppression might have strengthened the determination of “the people’s priest strongly committed to the Lithuanian cause” to show his Catholic loyalty to the Roman pope by using the iconography of “the Roman apostle” St Ignatius of Loyola. It may have been a sincere attempt of the Musninkai dean, Reverend Šimkūnas, to instil devotion to his patron in the parish, as well as his personal identification with the prominent Pilgrim and the industrious revitalizer of the Catholic Church. Though many questions are raised in the article and the answers are only hypothetical, the detailed discussion of the painting of St Ignatius of Loyola in Musninkai as a witness to the historical era opens the way to wider research on Ignatian spirituality in Lithuania.